

लॉकडाऊनचा देशातील तरूणांवर झालेला परिणाम

श्री. संदिप सुभाषराव तंबाखे
एम. ए. (राज्यशास्त्र)
बी.एड. PET, SET,
Researcher of Gondwana
University Gadchiroli

प्रस्तावना —

मानवाने आपल्याकडे असलेल्या अलौकिक बुद्धिमत्तेच्या जोरावर वायुवेगाने प्रगती व विकास करत संपूर्ण सृष्टीवर आपली अधिसत्ता, हुकुमत गाजवायला सुरुवात केली. सुरुवात एवढी भयंकर व भयावह होती की मानवाचा हा झंझावात आता एवढ्यात तरी थांबविणे अशक्यच होते. संपूर्ण सृष्टीवर जणू मानवाची मत्केदारीच निर्माण झाल्यागत जाणवू लागले होते. निर्मात्याला सुद्धा निर्माण करतांना काही हातचे राखून ठेवण्याचे विसरले की काय? असा यक्ष प्रश्न सृष्टीला पडलेला दिसत होता. आसमंताच्या चौफेर कानाकोपऱ्यात मानवी विजयाची पताका विजयाची स्तंभे, स्फूर्तीगीते, ठणठणीत व बुलंद आवाज गायल्या जावू लागली होती. मानवी सहजप्रवृत्तीला एक प्रकारे चरबीचे स्फुरण चढल्यागत वाटू लागले होते. मानव निसर्गामध्ये अनिर्बंध अविर्भावात वावरत होता.

जगातील सर्वच प्रगत राष्ट्रे, इतर राष्ट्रांशी जीवघेणे स्पर्धा करत एकमेकांना शह कटशह देत कळत नकळकतपणे एकमेकांना संपविण्याची भाषा करत होते. जणू त्यांना सृष्टीचा विसरच पडला की काय? असे भासवत होते. दिवसागणिक नवनवीन तंत्रज्ञानाचा, अकल्पित बाबींचा शोध लागत होता. अशा या चिकित्सक, अभ्यासू सर्व गुण संपन्न मानवाला निरुत्तर करून संपूर्ण आसमंतात मृत्यूच तांडव, कलह करून सोडणारा आजाराने अचानक आपले डोके वर काढले आणि मानवाला दाही दिशा जंगजंग पछाड दिली. तो आजार म्हणजेच कोवीड-१९ होय.

गत तीन शतकातील सर्वात भयानक, महारौरूपी आजार अख्या जगाला मृत्यूच्या दाढेत जोरकसपणे ढकलणारा आजार, संपूर्ण जगाचा श्वास रोखून धरणारा आजार, क्षणार्धात होत्याचं नव्हतं आणि आपलं अस्तित्व हरवल्याची जाणीव करून मृत्यूच्या शितल शय्येवर घेवून जाणारा, संपूर्ण जगात हाहाकार माजवणारा, ज्याच नाव घेताच अत्यंत अविर्भावात वावरणारा मानव देखील भयभित, हतबल होतो. असा महाभयंकर विषाणूजन्य आजार म्हणजेच कोवीड-१९ (COVID-19) होय. या आजाराने अचानक २०१९ मध्ये जन्म घेतला आणि जगातील सर्व मानवाला सळो की पळो करून सोडले. पुसटसीही कल्पना नसतांना अचानक आलेला हा विषाणूजन्य, मुकुटधारी आजाराने मानवाला त्याच्या सिमा व मर्यादा स्पष्टपणे जाणून दिल्यात. हृदयविकाराच्या तीव्र व अचानक आलेल्या झटक्याने शरीर जसं मृत पावत तशीच अवस्था जगाची झाली आणि संपूर्ण जग कोविड-१९ ने क्षणात थांबल्या गेलं, बंदिस्त झालं. चार भिंतीच्या आत कोंडल्या गेलं सर्वत्र संचारबंदी लावल्या गेली. संपूर्ण जगात अनिश्चित काळासाठी टाळेबंद घोषित केल्या गेली. यालाच आपण 'लॉकडाऊन' (Lockdown) असे संबोधतो आणि मग खऱ्या अर्थाने मानवी प्रगतीच्या मर्यादा जाणवू लागल्यात. या अनिश्चित टाळेबंदीने संपूर्ण जगाला जसे वाघाला पिंजऱ्यात कोंडावे तसे घरात कोंडून

ठेवले आणि याच क्षणापासून संपूर्ण मानवजातीवर कोरोनाने विजय मिळवायला सुरूवात केली. एका बाजूने कोरोनाने मानवी समुहातील एक एक सैनिक धारातिर्थी पाडत दुसऱ्या बाजूला संपूर्ण जगामध्ये अनेक गडद छाया निर्माण करून क्लिष्ट व जटील समस्यांना जन्म दिला व संपूर्ण जग यामध्ये होरपळल्या गेलं. आईच्या उदरामध्ये ज्या अर्भकाची वाढ होत होती ती अर्भकेसुद्धा या आजाराने सोडली नाहीत. जगातील सर्वात बलवान, धनवान, सामर्थ्यवान नव्हे अन्य कुठल्याही क्षेत्रात अव्वल असणारा माणूस देखील हतबल, भयभित झालेला पहायला मिळाला एवढी प्रचंड दहशत या कोरोनाने निर्माण केली. परिणामी लॉकडाऊन सारख्या परिस्थितीला मानव समुहाला अनिच्छेने सामोरा जावे लागले आणि या लॉकडाऊनचे प्रत्येक घटकावर इतके दुरगामी परिणाम झाले की ते सहजासहजी भरून काढणे शक्यच होत नाही. त्या सर्वांमध्ये खूप मोठ्या प्रमाणात भरडल्या गेला तो देशातील तरुण !

तरुण म्हणजे ताकद

तारुण्य म्हणजे तारुण्याकाळ

तरुण म्हणजे तरोणापाय

मानवी जीवनातील सर्वात प्रबळ अवस्था म्हणजेच तारुण्य होय अवकाशाला कवेत घेवून फिरण्याचे बळ येते ते तारुण्यामध्येच ! लॉकडाऊनने मात्र तरुणांना त्यांच्या आशा आकाक्षांना पार चकणाचूर करून सोडलंय.

तरुणांवर झालेला परिणाम

१. आर्थिक परिणाम

प्रत्येक देशामध्ये तरुणांची संख्या किती या संख्येवर त्या देशाच्या प्रगतीचे मापन ठरते. जगातील अनेक राष्ट्रांच्या तुलनेने भारतात तरुणांची संख्या जास्त आहे म्हणूनच भारत येत्या काळात महासत्ता म्हणून उदयास येईल असे कयास बांधल्या जातात. परंतु COVID-19 च्या लॉकडाऊनने देशातील तरुणांना देशोधडीस लावले. त्यांना त्यांची हातची कामे सोडावी लागली. हातची कामे गमावल्याने त्यांना राहण्याचा, दोन वेळच्या जेवण्याचाच नव्हे तर जगण्याचा प्रश्न त्यांच्या समोर आवासा उभा राहिला. अनेकांना त्यांची हक्काची कामे गमावल्याने विविध बँकाकडून घेतलेल्या कर्जाचे हप्ते भरणे सुद्धा अशक्य होवून बसले. बँकांनी यांच्या मागे हप्ते भरण्याचा ससेमिरा लावून धरला. अनेकांना कंपनी सोडावी लागली. आपले Coaching Classes बंद करावे लागले. काहींना तर भाड्यपोटी द्यावयाची रक्कम देखील भरमे अशक्य झाले. म्हणता नाही "Money is the root of all evil" पैसा हेच सर्व दुर्दशेचे मुळ आहे. काहींना तर आपले सुखाचे संसार कसे सांभाळावे, याविषयीची भ्रांत पडली, अनेकांची नव्याने जुळल्या गेलेली विवाह सुद्धा तुटली तर काहींच्या संसाराची पार दुर्दशा झाली, तरुणांनी पाहिलेल्या Study, Body, lady या स्वप्नांचा पार चुराडा पडला आणि त्यांची स्वप्ने स्वप्नेच राहिली. अनेक तरुणाना आर्थिक चणचणीपायी स्वगावी जावे लागले.दबेकारी, बेरोजगारी, उपासमारी यासारख्या समस्या नव्याने कोरोनासारख्याच नवीन व्हेरियन्ट मध्ये उदयास आल्यात आणि या देशातील तरुणांना आर्थिक दलदलीत खूप खोलवर ढकलू लागल्यात. काहींना तर या समस्या म्हणजे जणू यमच ! असे वाटायला लागले.

२) शारीरिक परिणाम

तरूण म्हटला की स्वच्छंदीपणा आलाच पण एरव्ही स्वतंत्र आणि मनमोकळेपणे वावरणारा हा तरूण कोविडजन्य लॉकडाऊनमध्ये घरातच अडकून पडला. देशातील कित्येक तरूण देशसेवा, जनसेवा करण्याचे स्वप्न उराशी बाळगून मैदानावर नानाविध शारीरिक कसरती, दंडबैठका, पुलअप, डीप्स, धावणे, लांब उडी, उंच उडी, थाळीफेक, गोळा फेकचा सराव करत भारतीय संरक्षणाच्या तीनही दलात, पोलीस दलात, समील होवू इच्छीतो.

परंतु या लॉकडाऊनमध्ये देशातील तरूणांना हे करणे शक्य झाले नाहीत. एकशे तीस कोटी लोकसंख्या असणाऱ्या या देशात स्थानिक असो की आंतरराष्ट्रीय अशा कुठल्याही खेळात सहभाग नोंदवता आला नाही की स्वतःचे स्वास्थ्य सुद्धा संतुलित राखता आले नाहीत. म्हणतात ना “sound body in a sound mind” पण या टाळेबंदीने जिथे शरीरच बरोबर राखता आले नाही तिथे मनाचा तर खेवाच नाही. अनेकांना या कालावधीत अनेक शारीरिक व्याधी निर्माण झाल्यात काहीना तर प्रसंगी प्राण गमवावे लागले. काहीना उठण्या बसण्याच्या सवयीत तर काहीना शारीरिक ठेवणीमध्ये अनेक समस्या निर्माण झाल्यात. त्यातल्या त्यात तरूणींचे तर विचार करण्यापलिकडे शारीरिक संतुलन ढासळले आणि त्यांच्या आयुष्यातील उमेदीच्या काळातील हा पांढऱ्या कागदावरील कधीही धूवून न निघणारा काळा डाग ठरला. लॉकडाऊनने देशातील तरूण पिढीवर नानाविध अंगांने, वाईटच परिणाम घडवून आणले. तरूणांचे शारीरिक सामर्थ्य कमी झाला याचा परिणाम भावी जननावरपिढीवर निश्चितच झाल्या शिवाय राहत नाही लॉकडाऊनचे दुरगामी परिणाम भावी पिढीला सोसावे लागतील.

३) मानसिक परिणाम

"Sound mind in a Sound body" म्हणतात की सुदृढ शरीरात निकोप मन वास करत आणि निकोप मन वाढ, विकास, उन्नती, प्रगतीसाठी पोषक असतं पण या महामारीत जिथे शरीरच धड ठेवता आल नाही तिथे मनाचा तर विचारच नाही. मानवी स्वतंत्र्यावर गदा आली. मनाला बंदिस्त करावे लागले, ज्या वयात देशातील तरूण मनात वेगवेगळ्या कल्पना करून त्या कल्पना प्रयोगशिलतेतून, उपक्रमातू प्रत्यक्षात कृतितून दाखवतो. तो अस्सल काळाच या करोना महामारीच्या लॉकडाऊनने हिरावून घेतला. या लॉकडाऊनचा परिणाम इतका खोलवर झाला की काहीना तर मासिक झटके आलीत काही अबोल, गुगी झालीत, अनेकांना मानसिक आजार जडले.

तरूण पिढी एवढी संवेदनशील असते की थोडं जरी वारा आला तर त्यांना लगेच जाण होते आणि त्याचा प्रसार आणि प्रसार सुद्धा तेवढ्यच वाऱ्याच्या वेगाने होतो. लॉकडाऊनच्या विचाराने तर काहीना दिवस व रात्री झोप सुद्धा येईना झाल्यात. लॉकडाऊन या शब्दाचे उच्चारण जरी केले तरी काही तरूणांच्या अंगावर शहारे येतात. काहींचे तर अंग थरथरायला लागतात. लकवा मारल्यागत होतयं एवढं भयानक, भयावह मानसिक परिणाम लॉकडाऊनने देशातील तरूण पिढीला वारसात दिलेत. या व अशा मानसिक परिणामामुळे काहीना तर एकलकोंडे राहण्याची सवय जडली. काही तरूणांनी तर चिडचिडेपणा निर्माण झाला अनेक अदृश्य मानसिक परिणाम निर्माण झालेत. चालणे, बोलणे, राहण्यापासून तर वावरण्यापर्यंत सुद्धा अनपेक्षित, अवांच्छनीय बदल होत गेले व त्याचा खोलवर परिणाम या तरूण, संवेदनशील मनावर झाला आणि त्याचे पर्यावसन मानसिक आरोग्य खालवण्यामध्ये झाले. लॉकडाऊनमुळे अनेकांना ‘स्व’ ची

जाणीव न राहिल्याने काही तरूणांनी मानसिक ताणापायी स्वतःचे आयुष्य संपवण्यासारखे टोकाचे निर्णय घेतले व बरेच तरूण त्याचे शिकार सुद्धा झालेत. तरूणांवर होणाऱ्या या मानसिक ताणाचा परिणाम पर्यायाने कुटुंब उद्ध्वस्त होण्यात झाला.

४) शैक्षणिक परिणाम

मानसशास्त्रज्ञ म्हणतात “तरूणांचा काळ हा परिपक्वतेचा काळ असतो” या कालावधीत समजण्याची क्षमता, पातळी उंचावलेली असते. ज्या संकल्पना (Concept) बालवयात स्पष्ट झालेल्या नसतात त्या तारूण्यामध्ये आपसूकच स्पष्ट होतात. एवढा हा उमेदीचा व आशावादी काळ असतो.

शिक्षण ही तर निरंतर चालणारी प्रक्रिया आहे. या शैक्षणिक प्रक्रियेमध्ये विद्यार्थी हा संपूर्ण प्रक्रियेचा केंद्रबिंदू असतो. जानेवारी २०१९ मध्ये जन्माला आलेल्या या कोरोनाने तर मार्च २०२० मध्ये शिक्षणच थांबविले. शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये एकदम गतिहिनता निर्माण झाली. शैक्षणिक वातावरण शून्य झाले. जीवनमान थंबले. तरूणांना तर या शैक्षणिक गतिहिनतेमुळे दिशाहिन झाल्यासारखे झाले. आयुष्यातील Turning Point असलेल्या ऐन काळातच कोरोनामुळे लॉकडाऊन लागल्याने तरूण सैरावैरा झाले.

विल्यम शेक्सपिअर लिखित HAMLET नाटकातील राजकुमाराची जशी "TO BE OR NOT TO BE, THAT IS THE QUESTION" अवस्था झाली होती, तशीच अवस्था देशातील तरूणांची शिक्षणाच्या बाबतीत झाली. काय करावे आणि काय करू नये अशा गोंधळलेल्या अवस्थेत आज देशातील प्रत्येक तरूण आहे. तो पूर्णतः गोंधळलेल्या अवस्थेत आहे. चक्रव्युह्यात सापडल्या सारखं झालं आहे. लॉकडाऊनमुळे महाविद्यालये बंद झालीत. परीक्षा ऑनलाईन की ऑफलाईन या निर्णयात वर्ष संपलं हा परीक्षेचा गोंधळ संपतो न संपतो स्पर्धा परीक्षा विषयी काय? याबद्दल तर तरूण चिक्कार खचलेला दिसून येतो. २०१९ मध्ये MPSC परीक्षेचे भरलेले फॉर्म तसेच आहे. अद्यापही परीक्षा झालेल्या नाहीत. काही तरूणांची तर वयोमर्यादा पण ओलांडली जात आहे. त्यांच्या समोर उर्वरित आयुष्याचा फारच मोठा प्रश्न उभा ठाकला आहे.

वेगवेगळ्या क्षेत्रात प्रवेश करण्यासाठी घेण्यात येणाऱ्या JEE, NEET, CET या परीक्षेचे तर काही सांगायलाच नको. तारखांवर तारखा जाहीर होतात यात खऱ्या अर्थाने भरडल्या, पिसल्या, ओढल्या जातो तो तरूण बऱ्यात तरूणाच्या घरची परिस्थिती हलाखीची असते. त्यावर मात करून ते या स्पर्धा परीक्षेची तयारी करतात पण दोन-दोन वर्षे जर आयोगाने परीक्षा घेतल्याच नाही तर या तरूणांच काय? जेथे एक वेळच्या जेवणाची भ्रांत पडलेली असते तेथे परत दोन वर्षे तयारी करणे म्हणजे अग्निपरीक्षाच ! असेच एक नव्हे तर अनेक धक्कादायक (Shocking Result) परिणाम लॉकडाऊनमुळे तरूणांवर झालेले आहे.

५) सांस्कृतिक परिणाम

ज्या संस्कृतीचे नाव आज देखील जगामध्ये तेवढ्यच आदराने घेतल्या जाते ती भारतीय संस्कृती! देशातील तरूणच खऱ्या अर्थाने या संस्कृतीचे निस्सिम पायीक, वारसदार, पूजक! पण कोरोनाजन्य लॉकडाऊनमुळे संस्कृती सुद्धा टिकवतांना तरूणांना नाकीनऊ होवून बसले आहे. कुठलेही धार्मिक सण, उत्सव, उर्स, यात्रा, सत्संग, प्रवचन, शिबिरे, परिसंवाद, वादविवाद, सभासम्मेलने, दिंडी, प्रदर्शन, साहित्ययात्रा, साहित्य सम्मेलन, संतदर्शनाचे आयोजन करण्यावर बंदी घातलेली आहे.

तारूण्यमध्ये अनेक तरूणांना संस्कृतीचे डोहाळे लागलेले असतात. साहित्य वाचनातून संस्कृती संपन्न आणि समृद्ध होत असते, काही तरी वाचून, पाहून, बघून आपण सुद्धा असे किंवा यापेक्षा काकणभर सरस करू असे तरूणांना वाटत असते. पण या लॉकडाऊनमुळे ते करणे तर सोडाच पण साधे पाहणे सुद्धा बंद आहे. देशातील तरूण आपल्या ताजेतवान्या मनाला जैलमध्ये बंद केल्यासारखं ठेवत आहे. यामुळे तरूणांचा संस्कृतिविषयी जिद्दाळा, प्रेम, आस्था, निष्ठा व अस्मिता निश्चितच कमी होणार आहे व होत आहे. भर तारूण्यात असणाऱ्या तरूणांचा या लॉकडाऊनला सामोरे जावे लागत असल्याने ते खचल्यागत दिसतात. नाच, गाणे, फिरणे हिंदळण्याचे हेच वय असत पण याच वयात लॉकडाऊन लागल्यामुळे त्यांच्यातील कलागुण, क्षमता, आवड, उत्साह, उर्जा, मोठ्या प्रमाणात लुप्त होत असल्याचे जाणवते.

संस्कृती जीवनाचा पाया ।

सुखी समृद्ध जीवन हीच आमुची माया ॥

पण या मायेलाच हडताळ फासण्याचे अचाट व कचाट कार्य लॉकडाऊनमुळे होत असल्याने आजचा युवक, युवती दिशाहीन झालेली आहे. यामुळे संस्कृतीचे मोठ्या प्रमाणावर नुकसान होत असून प्रथा, परंपरा, चालीरित्या, रिवाज, संकेत दिवसेंदिवस लुप्त होत चाललेले आहे कोरोनाजन्य लॉकडाऊनमुळे खरेतर आजचा युवक तत्वहीन झालेला आहे व हीच खऱ्या अर्थाने सांस्कृतिक अधःपतनाची सुरुवात आहे. अशा प्रकारे लॉकडाऊनचे आमच्या तरूणांवर दुरगामी अनिष्ट परिणाम झालेले आपल्याला आढळतात.

सारांश (Abstract)

जगातील सर्वच प्रगत राष्ट्रे इतर राष्ट्रांशी प्रत्येक क्षेत्रात तुलना करत, एकमेकांशी प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षपणे जीवावर बेतेल अशी स्पर्धा करत, एकमेकांना तंत्रज्ञानाच्या आधारावर कधी कधी संपवितो व आपले वर्चस्व निर्माण करतो याच भ्रमात असतांना अचानक जानेवारी २०१९ मध्ये COVID -19 या आजाराने जन्म घेतला आणि जगातील सर्वच राष्ट्रांना सळो की पळो करून सोडले. थोडीसुद्धा जाणीव न होऊ देता अचानक आलेला हा विषाणूजन्य मुकुटधारी आजाराने मानवाला त्याच्या सिमा व मर्यादा स्पष्टपणे जाणवून दिल्यात आणि संपूर्ण जग क्षणात थांबल्या गेलं बंदिस्त झालं. सर्वत्र संचार बंदी लावत संपूर्ण जगामध्ये अनिश्चित काळासाठी लॉकडाऊन घोषित केल्या गेला आणि प्रत्येक क्षेत्रात अव्वल असणारा माणूस परिस्थितीसमोर हतबल, भयभित झालेला आपल्याला पहायला मिळाला. लॉकडाऊनचे प्रत्येक घटकावर इतके अनिष्ट दूरगामी परिणाम झालेत की ते सहजरित्या भरून काढणे अशक्यच, यामध्ये मोठ्या प्रमाणावर भरडल्या गेला तो देशातील तरूण (Youngster) ऐन उमेदीच्या, आशेच्या काळात लॉकडाऊन लागल्याने तरूणांवर, त्यांच्या कार्यशैलीवर, विचार, आचार आणि विहार, तन, मन— धनावर अनेक अनिष्ट खोलवर परिणाम झाल्याचे आपल्याला स्पष्टपणे जाणवतात.

संदर्भ —

१. लोकराज्य मासिक सप्टेंबर २०२०
२. लोकराज्य मासिक मे २०२०
३. दैनिक लोकमत
४. दैनिक देशोन्नती

५. दैनिक लोकसत्ता
६. दैनिक सकाळ
७. दैनिक पुण्य नगरी
८. दैनिक तरूण भारत
९. दैनिक भास्कर
१०. Daily - Times of India
११. Daily - Indian Express